En trälbeteckning på runstenen Ög 77 Hovgården?

HENRIK WILLIAMS

TORUN ZACHRISSON (2014:72–91) har i sin forskning intresserat sig också för de ofria i det vikingatida samhället, bland annat genom att undersöka de arkeologiska spåren efter trälarna, Nordens slavar. Vad beträffar eventuella belägg i runinskrifterna får forskaren i stället förlita sig på de olika personbeteckningar som ingår. Trälars namn är nämligen ingen ledtråd eftersom de kan ha ”vanliga” namn och det som ser ut som mer typiska trälnamn bärs också av fria personer. Vilka ord för slavar hittar vi alltså i runskrift?

Just ordet *träl* förekommer inte på någon runsten. Termen *løysi* betecknar där frigivna trälar, alltså de som inte längre är slavar eller i alla fall i färd med att uppnå helt fri status. Andra ord kan vara flertydiga som *fóstra* och *fóstri*. Dessa termer kan stå för fosterföräldrar eller fosterbarn men även för hemmafostrade trälar, med mer priviligierad situation än de som slet i jordbruket. Ordet *hiŭ*, nusvenskans *hjon,* betydde ursprungligen ’husfolk’ men kunde också avse en ofri person som ingick i denna skara. Ett liknande ord är fornsvenskans och fornisländskans *man* med neutralt genus som mer entydigt anger trälstatus. Ett *man* tillhörde någon annan och ordet betyder egentligen ’medlem, del av husfolk, kamrat’ eller dylikt. Att ordet är neutralt är i sig nedsättande och säger något om dess status (Brink 2021:105–183, 211–218). Det är inte styrkt i någon runinskrift, i alla fall inte hittills. Det finns dock minst ett möjligt belägg, i en inskrift på den östgötska runstenen Ög 77 vid Hovgården i Hovs socken, Göstrings härad och Vadstena kommun (se figur). Dess inskrift lyder enligt gängse mening (jfr SRI 2:78-79; Wessén 1966:17):

: tuna : sati : stin : þ-… --tʀ : sin : uar : þurfast : uas han : man : mist : uniþik ·

Tonna satti stēn þ[annsi æf]tiʀ sinn ver Þōrfast. Vas hann manna mestr ōniðingʀ.
’Tonna satte denna sten till minne av sin make Torfast. Han var av män den störste oniding.’

Alla som har diskuterat inskriften tar det för självklart att **man mist uniþik** är en onöjaktig skrivning för **mana mistʀ uniþik** (Wessén 1966:9). Det är också naturligt eftersom just den formuleringen återfinns på två småländska och en jylländsk runsten. Att det sista ordet skulle sakna sin grammatiska markering har också ganska gott om paralleller, men de två första runföljderna vore utifrån tidigare runologers förmodan grovt felristade. Den runristare som har tillskrivits inskriften,

Torun vänbok s 1-220 slutkorr.indb 184 2025-04-24 20:49:14

Torkel, har påstått begå andra fel på fler runstenar (Wessén 1966:7), men som jag ämnar visa i ett annat sammanhang stämmer det inte.

Om man i stället läser som det står och framför allt tar fasta på att **mist** *mest* här inte måste vara ett maskulint adjektiv i superlativ med översättningen 'störst' som tidigare har förutsatts, kan vi ha ett adverb betydande 'särskilt, synnerligen' eller liknande. Att adverb används på detta sätt är ovanligt i fornspråket men känt i den med runsvenska jämförbara isländskan där det finns belägg som *ok var Óláfr mest fyrirmaðr* 'och Olav var den störste hövding' i Laxdalasagan samt *Einarr þambarskelfir var mest forstjóri fyrir bóndum alt um Þrándheim* 'Einar tarmskjälve var den störste ledaren för bönderna i hela Trondheim' i Harald Hårdrådes saga. Syntaktiskt fungerar *mest* på Hovgårdsstenen som satsadverbial: *Vas hann man (en vas hann) mæst ōnīðing*[ʀ]. 'Han var en träl (men) mest (av allt) en oniding.' (Jag tackar Eric Lander, Uppsala, för hjälp med den syntaktiska analysen.)

Torfast må ha tillhört det ofria husfolket men har inte varit vilken slav som helst.

Referenser

Brink, S., 2021. *Thraldom: A History of Slavery in the Viking Age*. Oxford.

SRI = *Sveriges runinskrifter*. 1–. 1900. Stockholm.

Wessén, E., 1966. *Skänningebygdens runinskrifter*. Stockholm.

Zachrisson, T., 2014. Trälar fanns: att synliggöra ofria 550–1200 e.Kr. i Sverige. Carlie, A. (red.). *Att befolka det förflutna: Fem artiklar om hur vi kan synliggöra människan och hennes handlingar i arkeologiskt material. Från Nordic Tag mötet 2011 på Linnéuniversitetet, Kalmar*. Stockholm.

Ög + nr = runinskrift publicerad i *Östergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av E. Brate. 1–4. 1911–1918. Stockholm. (SRI 2.)

Ög 77 Hovgården. FOTO: *Per Nilsson, Östergötlands museum* 2020.

Torun vänbok s 1-220 slutkorr.indb 185 2025-04-24 20:49:14

OCCASIONAL PAPERS IN ARCHAEOLOGY 89

Upplandsmuseets skriftserie 15

Torun vänbok s 1-220 slutkorr.indb 1 2025-04-24 20:48:08

Torun vänbok s 1-220 slutkorr.indb 2 2025-04-24 20:48:08

Fragment av föremål, platser, kroppar och ord

EN VÄNBOK TILLÄGNAD TORUN ZACHRISSON

Redaktörer:

Charlotte Hedenstierna-Jonson, Anna Kjellström, Cecilia Ljung,
Linda Qviström

Torun vänbok s 1-220 slutkorr.indb 3 2025-04-24 20:48:08